

Í fyrilýsingini til hesa líflu bók skrivar dr. Chr. Matras: »Ættan mín var (og er) at skriva eina stóra bók um bókment okkara frá elstu tíð til nútíðina, men slíkt verk verður neyvan liðugt fyrr enn um eini tvey ár.« Henda bók, ið nú er komin, er er tí bert ein ávirkan, men her liggja gjallar granskningar og hugsanir aftan fyri. Bókin er fyrsta royndin, ið gjørd er fyri at geva eitt savnað yvirlikt yvir menningina í okkara bókmentum — gjøgnum tíðirnar og hevur sum slík sítt stóra virði. Fleiri av deildunum eru frálíkar, fullar av heitum tokka til evnið, fullar av hugvekjandi lýsingum; aðrar eru ikki full so góðar, og tær skulu við nema eitt sindur við.

Men lat okkum fyrst kanna eftir bygningarnar og tilfarinum. Matras byrjar frá botninum: »Fyri at skilja grundarlagið fyri kvæðunum og tann skaldskapin, sum var frammanundan, verða vit at leita til Íslands, tí har hava teir goymt nógv av tí gamla og hava skapað ríkar nýggjar bókmentir á goml-um stóði.« Í stuttum fer hann ígjøgnum Eddaskaldskapin og tær íslensku søgurnar. Síðani nevnið hann teir elstu skriviligu minnini, rúnarsteinarnar, seydabrevið o. a. og so kemur hann til teir rættuliga føroysku bókmenturnar, til kvæðini, tey fáa eina greiniliga og áhugaverða umrøðu, sum vit taka í aftur seinri. Síðani sigur M. okkum í deildini »Frá trúðótini til Svabo« um eina tíð, ið fáur kennir stórvægis til: tað er stuttligt at fáa at vita, at eisini í hesari tíð hevur verið eitt føroyskt andslív, ikki bert tann bóndamentanin, sum vit vita um, men eisini millum føroyskar akademikarar og embætismenn, sum tá vóru í Føroyum.

Vit eru M. takksom fyri tað, hann her hevur víst okkum um ta 17. og 18. öldina. Her nevnið hann eisini á fyrsta sinni táttayrkingina, ein skaldagrein, sum er so serføroysk, og hvørs vøxtur M. á hugtakandi hátt fylgir ígjøgnum alla bókinda líka til nútíðina. Deildin um Svabo og Nicolaj Mohr er frálík. Ávíssga Svabos hugtekur okkum hvarja ferð, vit hugja í hana aftur. Av rættum sigur M.: »Eingin føroyskur mentamaður hevur havt so ringa lagnu sum hann.«

Deildin um Nólsoyar-Páll og Sjóvarbóndan er eisini góður lestur. Matras sigur so rætt um Nólsoyar-Páll: »Føroya náttúra, føroyskir siðir og føroysk landsoga livir í táttayrkingum Pálls, og alt er sæð við einum gløgnum eygu, sum eisini kandi heiminn uttan fyri hetta avbyrgda landið.

Hetta mundið og tíðina, ið kom á aftan á — hvørs menn eru t. d. Schroter, Jacob Nólsoe, Nils Winther, men fram um allar V. U. Hammershaimb — kenna vit fyr ein part frá dr. Jakobsen og M. A. Jacobsens smáskrivningum. Men M. s. viðgerð kennist íð nýggj, so fullgjøgjað geur hann myndina, og so væl vernar hann at framseta síni sjónarmið. Hesir donsku vitskapsmennir

Svend Grundtvig og Jørgen Bloch fáa eina deild fyr seg.

Síðani tekur hann upp tann tjóðskaparliga reisnaðin og menninir, ið tá vóru: Jóannes Patursson, Fr. Petersen, Jakob Jakobsen, I. P. Grogriussen, R. C. Effersøe, Sverre Patursson, háskúlamenninir S. av Skarði og R. Ras-mussen. »Granamenn«, A. C. Evensen, J. Dahl, J. H. O. Djurhuus og Maria Mikkelsen. H. A. Djurhuus og Mikkjal Dánjalsson á Ryggi fáa hvør sína deild við egnari yvirskrift. M. A. Winther og Tróndur Olsen nevast undir »Havnar Ungmannafelag«. M. A. Jacobsen og Richard Long undir »Studentafelagið og Vardín«. H. M. Eidesgaard og Hedin Brú undir »Nýggjastu bókmentir«. Hin beiski Poul F. Joensen og Chr. Matras sjálvur verða ikki nevndir. Og — so loegið — um tey føroysku blóðini er einki.

Soleiðis er — stutt frá sagt — bókin bygd. Hon eltir menningina upp gjøgnum tíðina og skipar teir menn, ið bera hana — ella verða bornir av henni — í mannamátyvur. Soleiðis gera allir bókmentasogumenn, tí tað lættir yvirliðið, men av og á verður hetta sundurbýtið heldur stívirðið og dreivut, ikki minst tá talan er um tær nýggjastu bókmenturnar.

»Granamenn« eitur, sum áður sagt, ein mannamátyvur hjá Matras. Hann sigur so um hana: »Her skulu vit hoyra um 3 javningar, sum settu sær fyr at vinna málinum endiligan sigur. Eitt skifti vóru hesir triggir í einum felag, sum æt »Grani«, og eftir hesum felag kunnu vit kanna kalla teir »Granamenn«. Hesir triggir javningar eru sum vit hava hoyrt, A. C. Evensen, J. Dahl og J. H. O. Djurhuus; triggir menn, sum eru hvør øðrum heilt ólíkir. Fyrsti ein maður víð stórum fyrisselsi og kennaragávum, annar vára mergjaði bibliotýðari og triðji vart stóra lyriska skald. Hví Matras hevur trunkað hesar triggjar saman í eina mátyvur, meðan H. A. Djurhuus — sum óivað heldur skuldi staðið undir Havnar Ungmannafelag — verður víðgjørdur fyr seg, tað sigur bókin einki um.

Tað, ið ger bók M. s. virðismikla fyr okkum, er deils tann savnaða soguliga frágreiðing og myndirnar av teim ymssu tíðunum, soleiðis sum tær rita seg í andslivinum; og deils tað, at tær einsæru myndirnar eru gjørdar við halgum eldhuga og víð bókaummælislisti. Tann vakrasta myndin er kannska tann av provst Fr. Petersen undir deildini »Føroyskur songskaldskapur byrjar«. Hetta er eitt heilt lítið listaverk fyr seg. Og M. má fáa rætt í tí, at Fr. Petersen var ein meistari, bæði sum lyrikari og sálmarýkjari og í at

Chr. Matras:

Føroysk Bókmentasøga.

Eftir William Heinesen.

geva hugsan síni fyndugt orðalag, sum tað er til skjals í bøn hans til móðir Føroyar:

Gev teimum Tróndar skarpa vit, men Sigmundar hjarta hjartalit.

Vøkur er eisini myndin av R. C. Effersøe og hansara tíð: »Frá tí tíðini er alt so kátt og hugnaligt og hjartskýgt, men tó mergjað so at nógvir reglur ljóða sum orðatøk.«

Ein onnur heilt kend mynd er tann av Sverre Patursson. Um bróðurin Jóannes Patursson hevur M. hesi vælsøgdu orðini, at hansara mál »sýnir ógensaða ríkidømi, er sum gull ið fjalt hevur verið í jorðini og nú knappliga hevur fingið aftursína upphavligu skyggjan og sítt fagra skín.«

Skaldamyndin av Richard Long hvørs yrking »Vælan« nevnið ein tann besta yrking í skaldskapi Norðurlanda, er eisini ein av teimum vakrastu.

Har ímóti havi eg ikki einans gott at siga um hansara umrøðu av bróðurinum Djurhuus. J. H. O. Djurhuus fær, eftir sum eg haldi, ikki ta umrøðu, ið svarar til henda rísan í lyrisum skaldskapi. Tað er ivaleyst torført at finna eitt hóskaði stóði at seta hella bæði harðenda og ovurmentaða stórvæni á ímillum teir dúgugu, arbeidssomu undan-gongumenninar. Tað kann so skjótt elva síðaspillu at hava ovsmikið á máli um hann — og kannska tað eisini er hetta, ið Matras hevur ræðst — men ein yrkjari sum J. H. O. Djurhuus má siggjast sum eitt stjørnuskt.

Hann hevur ein feril av niður-brótandi og nihilistiskum lyndi, er eingin grunn — sum tey siga — og er tí minni at rósa sum mentunararbeiðari og íhugvi. Men sum lyriskt skald hevur hann skapað ting, sum í bygningfastleika, livandi originalari rytmu og lýsan av almenniskjaligum trege er so fram úr, at vit ynskja hann settan í mannamátyvur saman við Villon, Poe ella øðrum dæpum lyrik-meistarum og klasikarum.

Um H. A. Djurhuus gevur M. nógvir margháttligar frágreiðingar: Longu meðan hann gekk í kennaraskúlan: »var hann hugtíkin av yrkingum í lesibókini, t. d. »Der var en Tid, da jeg var meget lille,« og »Solen skinner i Naboens Gaard.« Ella: »Tey árin, hann fiskaði, las hann bókur úr avhaldsbókasavninum . . . t. d. Dostojevsky, Tolstoy, Zola og . . . Drachmann.« Ja, tað er ikki eiti á hvussu nógv vit fáa at vita um, hvat H. A. Djurhuus hevur lisið. Har er Chr. Winther, Hauch og »íkkí sort Oehlenschlägers«, víðari Kielland, Lie, K. Janson og Per Sivle. Eg spyrji: Hví skal lesarin fáa at vita alt hetta; hinir føroysku yrkjarnir, hava teir einki lisið, ella hvat? Ella

er tað kannska H. A. Djurhuusar størsta roysni, at hann hevur lisið ein repil av bókum, sum óvitar og ungfolk frá honds lesa, uttan at tað stendst nakar hávi av tí? Bón meira ovbyrjað vera vit av einari frásøgn sum: »Í Føgrulið kemur rættuliga gónd á. Har yrkir hann t. d. »Harður er streymur á firði« og »Ským-ingarlotan« (seinra er kanska ávirkað av skaldskapi, ið hann las í »Illustreret Tiden-de«)!« Viðari fáa vit at vita, at hann hevur skrivað fleiri yrkingarævni, sum ikki eru komin út. Aðrastadøni frá hava vit hoyrt um stóran skaldasøgur, men sum heldur ikki eru komnar út, og vit spyrja okkum sjálvur: Kenna vit í grundini H. A. Djurhuus? Meginparturin av tí, hann hevur skrivað, er jú óngatíð útkomið.

Um H. A. Djurhuus týðning fyr »Havnar Ungmannafelag«, hvørs ungi Appollon hann var, fær lesarin lítið og einki at vita. Matras roynir ikki at skipa henda mannin inn í heildina, og úrslitið er, at lesarin stendur pára býttur.

Hetta, eg her havi trivið í, minskar tó ikki Chr. Matras sum bókmentasogumann fyr mær. Tað er óivað sera torført at skriva rætt um yrkjarnar, ið eru á lívi, og um hvørs navn og virki menn ikki eru á einum máli.

Enn er eitt, sum eg skal nema við. Í deildini um kvæðini sigur M. mangt hugvekjandi, hann sigur, sum rætt er, at »nútidar-maðurin, sum setur seg at lesa kvæðini og ikki kvøður og dansar tey í huganum, hann fær ikki nógv burtur úr teim flestu, hann nýtir eitt mál, sum er beint í øðrum forum men ótt her. Hann krevur at vera stórt skald, sum skal lata loyndir kvæðanna upp fyr okkunnufólki, og so stórt skald er neyvan til í Føroyum enn.«

Men her má nútíðarmaðurin tó støgga eina løtu og hugsa seg um, áðrenn hann gevur M. rætt — um hann tá nakratíð gevur honum rætt.

At kvæðini helst skulu havast uppi soleiðis, at »dansur, tónar og frásøga rennur saman, tað er rætt. Fyri tann fremmandi, sum lýðir á, er tað so sjónleikur, kvøding og yrking alt í senn. Fyri hann, ið sjálvur er uppi í, kemur tað fjórða momentíð afturat: tann livandi dansigleðin. Og ivaleyst er tað fyrst og fremst tað síðsta momentíð, ið ger, at kvæðini, sum M. sigur, í grundini bert kunnu metast av Føroyingum. Hjá honum, ið er uppi í, dansar og kvøður við, eru øll hesi fyra elementini livandi til staðar, hans gleði er fyrföld: Hann gleiðist yvir ryt-muna, tónaleikin, frásøguna og so hetta, at hann sjálvur er við til

at bera alt fram. Hann kemur í eitt høgðis- og veitslulag, sum metlar hans trá eftir at uppliva tað óvanliga: Kunstin, ella hvat vit skulu kalla hetta undarliga ið rætt sum religiðnin lýfir okkum upp um gerðandisdagin og tað gerðandislíga.

Tann føroyski dansurin er ein stuttleiki, og hevur ein feril av lívs-, ella Gudsdyrkan í sær, soleiðis sum tað kemur til orða í ymissum kvæðum, t. d.

Leikum fagurt á foldum, eingin trínur dansin undir moldum.

ella:

Troðið nú lættliga dansin, sólin skínur so fagurliga, komið er hægst á summarið.

Men nú sjálvi kvæðini, bókmentálíga sæð, soleiðis sum vit hava tey uppskrivað í dag. Tá tey nú sum lesnaður kennast so turr og rak, sum tey einaferð gera, hví skal hetta so vevjast inn í tað ófatuliga, inn í tann bera »mystikk«? Tað er í grundini tað, ið Matras ger, tá hann skrivar um tað stóra skaldið, sum skal lata loyndir kvæðanna upp fyr okkunnufólki. — Ja, lat okkum siga tað, at tað stóra skaldið á hugtakandi hátt kann siga frá, hvussu kvæðini saman við dansi, kvøding og tí serliga føroyska veitsludáminum kann hevja seg upp um tað reint bókmentálíga jorðildi og nærkast rituelum kultus. Men skal yrkjarnir fáa sjálv kvæðini til livandi bókmentu, so má hann yrkja tey um, hann má ikki bert stytta tey og taka tær berandi hendingarnar burtur úr, men hann má eisini mangan broyta og umvæla sjálva frásøguna, greiða hana og geva henni poesi og liv. Tað kann als ikki sigast annað, enn at tey føroysku kvæðini — við nokrum frálíkum undantøkum bókmentálíga sæð eru tann bera gaddajørð. — Men kannska tað eisini er tað, ið Matras hugsar um, tá hann sigur hesi heldur gátaforu orðini um tað stóra skaldið, sum skal opna loyndir kvæðanna fyr okkunn-manninum.

Hetta var um tekstin. Men nú kvæðaløgin. Um tey sigur Matras: »Tað er ein sjáldsamur dyrgripur, Føroyingar eiga í teimum . . . H. Grüner-Nielsen sigur m. a. um tey: »Melodi-stoffet til de færøske Kvæder er Resultatet af et særlig kunstnerisk Musikopfattelse.«

Hetta er ivateyst eisini tey sterkastu orð, ið Grüner-Nielsen heiti tokki til føroysk kvæðalag hevur skapað. Salt at siga, eri eg ikki dyggur fyr einum mist-tanku um, at kvæðaløgin hava ikki verið mett til fullnar av útlendskum musikkteoretikarum og tónaprofessarum, ið hava ferðast higar við sínum fonografum frá 1812. Undirvið sum livandi musikkur. Tí meðan kvæðini, sum bókmentir at kalla bert hava vitskapligu týðning fyr útlendingar, hava kvæðaløgin listarlígan almentnýting. Eg veit ikki betur, enn at tað stóra danska tónaskaldið Carl Nielsen heilt tað sama. Tey føroysku kvæðaløgin eru ikki av-lagað, undarlig og »insulær«, tað